

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КОНКУРСНА НАУКОВА РОБОТА

«Освітні, педагогічні науки»

НА ТЕМУ

**«ПАРТНЕРСТВО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї У
ФОРМУВАННІ СУБКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»**

ШИФР «ПАРТНЕРСТВО»

2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	6
1.1. Поняття субкультури та причини виникнення її різних типів.....	6
1.2. Сутнісна характеристика основних типів субкультур учнівської молоді.....	14
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СУБКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПАРТНЕРСТВА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї.....	15
2.1. Партнерство закладу загальної середньої освіти та сім'ї як умова формування субкультурної компетентності учнівської молоді	15
2.2. Засоби формування субкультурної компетентності учнівської молоді в умовах партнерства закладу загальної середньої освіти та сім'ї	23
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	32
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Кожна дитина середнього шкільного віку – це особистість, яка знаходиться в постійному пошуку, бурхливо розвивається, проте відкритість і прагнення нової діяльності нерідко обертається проти неї самої.

Бажаючи звільнитися з-під батьківської опіки та контролю зі сторони дорослих, підростаюче покоління нерідко обирає майданчиком для самореалізації саме субкультуру. З одного боку, молодіжні субкультури допомагають дітям відчувати незалежність і проявити власні творчі здібності, але з іншого – під приводом свободи досить часто транслиують суперечливі ідеали та ведуть агресивну пропаганду помилкових цінностей, що знижує її виховний потенціал.

Очевидно, що в цій ситуації учень середнього шкільного віку потребує тактовного наставника та провідника, яким може стати тільки доросла людина, зокрема вчителі та батьки, завдання яких полягає в допомозі дитині сформувати об'єктивне уявлення про феномен субкультури, його сучасні прояви та способи взаємодії з представниками тієї чи іншої субкультури, тобто сформувати субкультурну компетентність.

Значну кількість розвідок цієї проблематики становлять дослідження українських представників соціально-гуманітарних наук, творчі здобутки яких у певній мірі проектуються на досліджувану тематику. В галузі педагогіки та психології слід відзначити Н. Долгу, Ю. Лисенко, С. Чернету, В. Лавріненко, О. Кравченко та інших. У соціології молодіжну субкультуру вивчали С. Карпіленя, В. Руженцева, П. Артёмов, В. Барабаш, у культурології та мистецтвознавстві Т. Кривко, О. Устименко-Косоріч, В. Откидач, І. Зязюн, О. Лагода, у політології – С. Сорока, М. Кербаль, І. Вільчинська, С. Дрожжина, у філософії – Ю. Сугрובה, Л. Панченко, С. Оленич, Т. Приходько, Ю. Головей, в історії – В. Шаповал, А. Мінаєв, М. Войцицька та в етнології – Л. Боса, Т. Кучер.

Дослідження проблем взаємодії закладу освіти та сім'ї в питаннях виховання

і соціалізації учнів розкрито в працях І. Власюк, Ю. Генварева, А. Макаренко, М. Недвіцкая); педагогічного потенціалу взаємодії виховних інститутів – Н. Кучуб, В. Митрахович, Є. Наседкина, В. Сенько та ін.; ціннісних аспектів соціалізації учнів середнього шкільного віку сімейному вихованні – Т. Геворкян, Л. Константинова, Е. Назаренко, В. Сухомлинський та інші.

Результати досліджень О. Лекомцева, Л. Мосієнко, М. Морєва, С. Нечаєва свідчать про те, що ні заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО), ні сім'я окремо не в змозі допомогти учню середнього шкільного віку зорієнтуватися у світі субкультур. Тому доцільним вбачаємо об'єднання зусиль освітян у формуванні субкультурної компетентності підростаючого покоління в ЗЗСО з залученням компетентних експертів та сімей з невичерпним ресурсом батьківської любові до своєї дитини.

Проте рівень розробки проблеми формування субкультурної компетентності в умовах партнерства ЗЗСО та сім'ї є недостатнім для їх цілісного розуміння та впровадження в освітній процес. Проблема дослідження полягає в недостатньому опрацювання фахівцями теоретичних уявлень про процес формування субкультурної компетентності учнів середнього шкільного віку. Особливо гостро ця проблема виявляється в контексті реалізації концепції Нової української школи, яка радить педагогам долучитися до освоєння двох основних новацій – компетентнісної парадигми освіти та педагогіки партнерства [12; 18; 24; 26]. Партнерство передбачає спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими союзниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Актуальність проблеми стала підставою для вибору теми наукового дослідження **«Партнерство закладу загальної середньої освіти та сім'ї у процесі формування субкультурної компетентності учнівської молоді»**.

Об'єкт дослідження – партнерство закладу загальної середньої освіти та сім'ї.

Предмет дослідження – партнерство закладу загальної середньої освіти та сім'ї в процесі формування субкультурної компетентності учнівської молоді.

Мета дослідження полягає в тому, щоби розкрити теоретичні основи, визначити ефективні методи та форми партнерства закладу загальної середньої освіти та сім'ї в процесі формування у підростаючого покоління субкультурної компетентності.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понятійно-категоріального апарату дослідження.
2. Розкрити педагогічні можливості взаємодії закладу загальної середньої освіти та сім'ї у формуванні субкультурної компетентності учнівської молоді.
3. Визначити чинники та педагогічні умови ефективного формування субкультурної компетентності учнівської молоді.
4. Розкрити ефективні методи та форми партнерства закладу загальної середньої освіти та сім'ї в процесі формування у підростаючого покоління субкультурної компетентності.

У процесі дослідження було використано такі **методи дослідження**:

- аналіз педагогічних, психологічних, культурологічних і соціологічних концепцій, що дозволяють визначити методологічні засади та уточнити понятійний апарат дослідження;
- теоретичні (моделювання, узагальнення педагогічного досвіду), емпіричні (спостереження, анкетування) методи математичної обробки статистичних даних.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Поняття субкультури та причини виникнення її різних типів

Виховання, освіта, навчання неможливі без опори на соціальні, моральні та культурні цінності суспільства. Тому категорія культури виявляється в центрі уваги психолого-педагогічних досліджень. Психологи співвідносять соціокультурність з орієнтацією на взаємодію з людьми, розвиненими морально-вольовими якостями особистості, з рішучістю у відстоюванні власної точки зору. Зокрема, Л. Виготський виділяє свідоме та самостійне перетворення людиною власних сил, душевних якостей, соціальних якостей особистості для виконання свого призначення [9].

Здатність людини діяти в напрямку свідомо поставленої мети, долаючи при цьому внутрішні перешкоди, тобто свої безпосередні бажання і прагнення [4], повинні співвідноситися з виявом у спілкуванні індивідуально-смыслових взаємин у суспільстві.

Першим розробником наукової концепції «соціокультурного» є О. Ахiezер [3]. У його концепції немає ніякого суб'єкта соціального розвитку, окрім громадського суб'єкта, тобто людини як носія конкретної та певної культури, а також – конкретних і певних індивідуально-смыслових взаємин. Вивчення людини не може здійснюватися лише в комплексі соціальних галузей філософії, соціології, педагогіки, культурологи тощо. Це дослідження стане об'єктивним тільки в межах інтеграційного (синергетичного) підходу.

В основі соціокультурного підходу знаходиться положення про те, що якими б мотивами своєї діяльності людина не керувався, все це відображається, перш за

все, в культурі.

У наш час наука має у своєму розпорядженні велику інформацію про компетентнісний підхід, який передбачає наявність двох категорій – «компетентність» і «компетенція».

Поняття «компетенція» набуває значення «знаю, як» на відміну від раніше прийнятого в педагогіці «знаю, що». Поняття «компетентність» використовується для опису кінцевого результату навчання. Це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності [33].

Низка дослідників трактують соціокультурну компетенцію як здатність зіставляти різні культурні спільності, інтерпретувати міжкультурні відмінності й адекватно діяти в ситуаціях порушення міжкультурного взаєморозуміння (В. Сафонова, Р. Мільруд та ін.). Соціокультурна компетенція як знання культури співрозмовника, школи цінностей, яких дотримується співрозмовник, розглядається в роботах М.Th. Claes (Франція) [12].

Соціокультурна компетентність характеризується емоційно пережитим характером, що зазначається багатьма науковцями, які відзначають необхідність «проживання» особистістю цінностей у думках, емоціях, намірах і взаєминах (Є. Бондаревська, М. Каган, О. Леонт'єв, В. Франкл).

Для нашого дослідження вагомим є поняття соціокультурної компетентності, тому слідом за Л. Макаровою визначаємо її як здатність реалізації через культуровідповідність саморозвиток в освітньому просторі закладу освіти соціально значущих у поведінці, спілкуванні та діяльності особистісно-нормативних, індивідуально-сміслових і суб'єктно-ціннісних взаємин [13].

На наш погляд, це визначення найбільш чітко відображає роль соціокультурної компетентності в житті учнівської молоді, зокрема підлітків, і має на увазі певну заглибину, нішу для формування, в тому числі, й певних знань у галузі субкультурних явищ, а також досвіду взаємодії з ними, оскільки саме субкультура часто є для молоді способом набуття соціокультурного досвіду.

Для більш чіткого розкриття розуміння ролі субкультури в соціокультурному становленні підрастаючої особистості звернемося до передового наукового досвіду в галузі дослідження цього феномена. Розкриття сутності субкультури, її причин виникнення та функцій допоможе конкретизувати й розкрити поняття «субкультурної компетентності».

Для пояснення поняття молодіжної субкультури слід простежити його розвиток, який відображає зміни умов життя учнівської молоді на фоні процесу загальносуспільних змін.

Власне поняття «субкультура» не має чітко визначених меж і є доволі невизначеним поняттям. Проте, власне тому, що цей термін пов'язаний із генерацією молодих людей, він має посідає особливий статус і його не можна оминати.

Унаслідок різноманітного соціального походження різноманітних груп, класів і прошарків у комплексному суспільстві неможливо узяти за точку відліку гомогенність культури. Здебільшого трапляються різноманітні часткові культури, які відображають різноманітне суспільний стан і походження її творців. Ці часткові культури переважно перебувають у співвідношенні взаємного підпорядкування та домінації, що впливає із претензії часткової культури на універсальність (зазвичай, культури середнього класу). Теорія субкультури намагається з'ясувати співвідношення між домінантною культурою та субкультурою.

Як приклад, тут можна навести проект Центру сучасних культурних студій (Centre of Contemporary Cultural Studies), який засновується на моделі двох культур – панівної та опанованої [18]. Ці дві культури визначають як базові, з яких розвиваються всі інші субкультури. «Аналіз таких феноменів, як наприклад, молодіжні субкультури нижчих прошарків, повинен враховувати як їх зв'язок із базовою культурою робітничого класу, так і домінантною буржуазною культурою». Ця інтенція була важливим фактором для молодіжних студій. На основі розмаїття субкультурних форм визначен *критерії їх систематизації*: а) добровільні та

вимушені субкультури (наприклад, у місцях позбавлення волі); б) субкультури із свідомими або виразними політичними вимогами, які ставлять собі за мету або відродження попередніх суспільних стосунків (регресивні субкультури), або подальший розвиток наявного типу суспільства (прогресивні субкультури); в) раціоналістичні та емоційні субкультури; г) злочинні та легальні субкультури [6].

Серед дослідників існують певні сумніви щодо ефективності подібної систематизації для розуміння субкультур, однак останній критерій має особливе значення для виникнення поняття молодіжної субкультури. Злочинна або ненормативна поведінка молодих людей призвела до того, що часткові молодіжні культури опинилися у центрі наукових досліджень. У 30-50-х роках у США проводилися соціально-наукові студії, в процесі яких вивчали виникнення молодіжних банд у великих містах, особливо у Чикаго. Таким чином, було закладено наріжний камінь визнання базовою концепції субкультури, за якою «нетипова поведінка трактується як конформізм щодо певних поведінкових стандартів підсистеми суспільства, яка не визнається суспільством загалом, насамперед його владною частиною» [2].

Термін «субкультура» вперше був введений в науковий обіг Т. Роззак у 30-ті роки ХХ століття. Під субкультурою він розумів певну культурну «сітку координат», вироблену тими чи іншими спільнотами та яка характеризує ці спільноти різнобічно й цілісно. Пізніше це поняття набуло статусу одного з базових, що пов'язано з такими вченими, як М. Гордон, У. Еко, М. Брейк, Л. Фойер, К. Мангейм, Е. Тірьякян, Р. Марсиль-Лакост, С. Тіптон, П. Уіллі. Субкультура – це певна (особлива) культура в межах репрезентативної культури суспільства. «Особливість» субкультури визначається відмінністю її цінностей, норм, культурних форм від прийнятих в загальній культурі [16, с. 36].

Після Другої Світової війни термін «молодіжна субкультура» вувійшов в обіг у соціологічних молодіжних дослідженнях у ФРН. Базою, звичайно, стали студії про природу американських злочинних угруповань. Проте, економічний підйом у

ФРН був також важливим фактором для виникнення молодіжної часткової культури, що стало вагомою підставою для наукового розгляду феномену субкультури та поширення конвенції субкультури. Зростання добробуту викликало прорив тінейджерської культури, а «зростаюча купівельна спроможність молоді привела до виникнення нового ринку товарів і послуг». Існуючі широкомасштабні засоби впливу та контролю зі сторони дорослих. Проте із зростанням культурних товарів мас медіального характеру – музика, танець, мода – тінейджерська культура перетворилася на міжнародний молодіжний стиль-рух, якого не міг уникнути ніхто. Цей рух продукував і споживав не лише різноманітні варіанти моди та музики. Історичний процес диференціації субкультури породив у 60-70-х роках молодіжні рухи, які діяли у суспільно-політичній сфері. «Таким чином, поняття молодіжної субкультури охоплює досить різні феномени, які можна уявити собі, як шкалу від Peer-Groups 50 років, тінейджерських культур і мейнстріму поп-музики, молоді, яка визначилася з принциповим відкиданням суспільних цінностей аж до радикальної постановки питання та відмови від конвенційного порядку й усталених життєвих звичок, наприклад, у неоманьєристських та постмодерністських середовищах» [7].

Під терміном «молодіжна субкультура» розуміють систему цінностей, установок способів поведінки та життєвих стилів певної соціальної групи [20]. Це культура певного молодого покоління, яке характеризується загальним стилем життя, поведінки, групових норм, цінностей і переконань. У складний період переходу з дитинства в доросле життя виникає дуже багато проблем, які не здатні вирішити молоді люди. Їм потрібна група ровесників, які зіштовхуються з тими ж проблемами, мають ті ж цінності й ідеали.

Для полегшення переходу із однієї крайності в іншу і необхідна молодіжна субкультура, яка акумулює в собі досвід вирішення всіх життєвих проблем, накопичений багатьма поколіннями молоді.

Однак це набуло поширення в 60 – 70 рр. минулого століття в зв'язку з дослідженнями молодіжних рухів. Серед учених, що займаються проблематикою

субкультур, можна вказати П. Гуревича, І. Кучмаєва, С. Матвєєву, Е. Орлову, М. Шибаєва та ін. У подальшому дослідження цього феномену здійснювалося І. Бестужевим-Ладою, І. Коном, В. Лісовським, Т. Щипаньською. В Україні це явище вивчали Н. Слюсаревський, О. Божок, О. Білецька, В. Радзієвський.

Огляд субкультур був проведений Н. Долгою, О. Кравченко, В. Лавріненко, Ю. Лисенко, А. Мазуровою, Л. Радзиховським, Д. Фельштином, С. Чернету та інших в роботі «Психологічні проблеми вивчення неформальних молодіжних об'єднань». Т. Щепанський у монографічному дослідженні «Символіка молодіжної субкультури» докладно описав атрибутику субкультури хіпі, панків і металістів [12, с. 65].

На наш погляд, найбільш повно сутність поняття «субкультура» відображає визначення А. Мудрика: «Субкультура – сукупність специфічних соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків та ін.), що впливають на стиль життя та мислення, певних номінальних і реальних груп людей і дозволяють їм усвідомити й затвердити себе в якості «ми», відмінного від «вони» (інших представників соціуму)» [16].

Основними соціальними причинами виникнення молодіжної субкультури є: зростання доходів середнього класу молодіжного суспільства; поява нових засобів запису і поширення музичної продукції, інформаційних технологій; ріст науково-технічного прогресу.

Молодіжна субкультура різко відмінна від субкультури дітей, дорослих і людей старшого покоління. Зазначимо, що в середині молодіжна субкультура також є неоднорідною.

Піча В. разом з іншими дослідниками вважають, що молодіжній субкультурі сучасності властиві такі риси:

➤ переважно відпочинково-рекреативна спрямованість. Поряд із комунікативною (спілкування один із одним) відпочинок виконує в основному рекреативну функцію (більшість опитаної учнівської молоді зазначила, що під час відпочинку їхнє улюблене заняття – пасивний відпочинок), пізнавальна функція не реалізується

зовсім, або в незначній мірі стереотипами масової культури, які орієнтовані на поглиблення цінностей «американського способу життя» в його примітивному відтворенні.

- Пріоритет споживацьких орієнтацій. Споживацтво проявляється як в соціокультурній, так і в інших сферах життя.
- Слабка індивідуальність і винахідливість культури. Вибір тих чи інших культурних цінностей найчастіше пов'язаний із груповими стереотипами, а також із престижною ієрархією цінностей у неформальній групі спілкування. Групові стереотипи й ієрархія цінностей пов'язані із статевою належністю, рівнем освіти, місцем проживання, та навіть національністю.
- Позаінституційна культурна самореалізація. Дослідження довели, що відпочинок молоді здійснюється поза закладами відпочинку, найчастіше поряд з телевізором. Сьогодні більшість молодіжних та підліткових телепередач є низькопробними.
- Відсутність етнокультурної самоідентифікації, що пов'язане з тим, що народна культура (традиції, звичаї, фольклор) більшість молоді сприймає як глибокий пережиток минулого [16, с. 135].

Теоретичний аналіз з проблеми дослідження дозволив виділити такі характеристики субкультурної компетентності учнівської молоді: здатність суб'єкта, спрямована на їх активну комунікативну діяльність; завжди індивідуальна; формується за наявності внутрішньої готовності до відкритого сприйняття соціокультурних явищ, які не вкладаються в межі звичних стереотипів, як частини загальної культури.

Під субкультурною компетентністю як специфічним компонентом соціокультурної компетентності, розуміємо особистісні властивості учнівської молоді, що характеризується усвідомленим володінням соціокультурним знанням щодо подібності та специфікою різних субкультур (цінностей, норм поведінки, ритуалів спілкування, символіки).

Отже, бачимо, що у спробі наблизитись до з'ясування поняття субкультури

натрапляємо на труднощі, оскільки «субкультура» не має чітко визначених меж. Також виникає безліч суперечливих оцінок і думок, які пов'язані з недостатнім вивченням терміну в науковому плані. Для з'ясування сутності цього поняття існує безліч підходів, концепцій, які намагаються розкрити специфіку феномену субкультури. Складником субкультури є молодіжна субкультура. Під молодіжною субкультурою розуміється культура певного молодого покоління, яке має спільний стиль життя, поведінку, групові норми, цінності, стереотипи. Важливим є те, що молодіжна субкультура допомагає особистості самореалізуватися, суб'єктивно втілитися, віднайти себе в світі.

1.2. Сутнісна характеристика основних типів субкультур учнівської молоді

Субкультура є сферою життєдіяльності сучасної учнівської молоді, наповненою її власними смислами, успішна інтерпретація яких відкриває можливість взаєморозуміння, співробітництва та взаємодії культури і субкультури, дорослого і дитини. Очевидно, що учні середнього шкільного віку (підлітки) потребують тактовного наставника та провідника, що визначає стратегією «діалог культур і поколінь», заснований на розумінні, прийнятті культурних практик молоді. Цю роль мають виконати педагоги і батьки як об'єктивні радники та союзники, здатні допомогти дитині визначитися з морально-ціннісними установками в умовах різних субкультур.

Основними функціями субкультурної компетентності є: пізнавальна (систематизація інформації про особливості та специфіку різних субкультур), регулятивно-поведінкова (система норм і вимог до взаємин представників субкультур один з одним й іншими членами соціуму), ціннісна (формування власної думки про норми, цінності й естетику будь-якої субкультури), орієнтаційна (здатність самостійно вибудовувати соціальні взаємини з субкультурними явищами) й інтегративна (розуміння дітьми необхідності власної інтеграції як

суб'єкта субкультури в загальну культуру, а також протидія негативним зовнішнім і внутрішнім проявам субкультури, загрозливим збереженню соціокультурних цінностей суспільства). Кожна із зазначених функцій відображає різноманіття вирішення завдань і підкреслює багатоаспектність змісту субкультурної компетентності.

Усі ці функції між собою мають бути тісно пов'язані та взаємозумовлені. В той же час нерівномірний ступінь розвиненості цих функцій може привести до порушення гармонії у взаєминах учнів середнього шкільного віку як із субкультурою, так і з навколишнім світом.

Зважаючи на зазначене можна дійти висновку, що субкультурна компетентність учнівської молоді як мета педагогічної взаємодії ЗЗСО та сім'ї – це особистісна властивість учня середнього шкільного віку, що характеризується усвідомленим володінням соціокультурним знанням про подібність і специфіку різних субкультур (цінностей, норм поведінки, ритуалів спілкування, символіки), яке виконує в структурі соціокультурної компетентності як її когнітивний (пізнавальний) компонент пізнавальну, регулятивно-поведінкову, ціннісну, орієнтаційну, інтегративну функції.

Враховуючи зміни, які відбулися за останні 50 років із часів виникнення, а також специфіку України, С. Сергеев запропонував таку класифікацію молодіжної субкультури [27]: романтико-ескапістські субкультури (хіпі, індіаністи, толкіністи, байкери); гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери); радикально-деструктивні панки, екстремістські політизовані субкультури лівого і правого напрямку); кримінальні (гопники, любери).

На основі цієї типологізації характеристику особливості цих груп подано в Додатку А.

Ще у 1988 році О. Толстих у своїй праці «Взрослые и дети: парадоксы общения» пропонує типологізувати молодіжні субкультури за напрямками діяльності [31, с. 105]:

- 1) суспільно-політичні групи, які базуються на пропаганді окремих суспільно-політичних поглядів;
- 2) радикали, яких очолюють переважно представники старшого покоління;
- 3) еколого-етичні групи, до яких автор відносить неформальні молодіжні утворення такі, як панки та хіпі;
- 4) нетрадиційно-релігійні групи такі, як сатаністи;
- 5) групи за інтересами, до яких відносять спортивних та музичних фанатів.

Звичайно, на той час ця типологія якнайкраще могла пояснити прагнення молоді до прихильності тієї чи іншої субкультури. Однак на сьогодні вона в неповній мірі охоплює всі різновиди та форми молодіжних субкультур:

- 1) нормальна (молодіжна група, яка не потребує спеціальної субкультури для вирішення своїх соціальних проблем);
- 2) делінквентна (група, що об'єднує тих, хто потенційно здатний вчинити протиправні дії);
- 3) культурні бунтарі (вихідці із середнього класу, які мають вищу освіту і є шанувальниками мистецтва);
- 4) політично активна молодь (група, що включає широкий спектр політичних уподобань, від екологічних рухів до прямих політичних актів) [6, с. 23].

Ця типологія базується на психологічних характеристиках особистості, які теж не можна вважати вичерпними і такими, що в повній мірі пояснюють виникнення й існування субкультурних утворень. Оскільки вони є настільки, то всі типології є правомірними для конкретного історичного часу та соціуму.

Левікова С. при типологізації врахувала частку участі молоді в тій чи іншій субкультурі та запропонувала виділити: чисті молодіжні субкультури, які є закритими для представників інших поколінь і є самоціллю для будь-якої молодої людини; змішані, які є доповненням, а не самоціллю.

Аналізуючи різні типи молодіжних субкультур можна зробити висновок, що це явище динамічне та постійно розвивається. Молодь у пошуках своєї ідентичності

може певний час належати до кількох молодіжних субкультур. Тому величезне різноманіття типологій молодіжних субкультурних утворень не можна охарактеризувати з позицій якоїсь однієї з типологій [18, с. 57].

РОЗДІЛ 2.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СУБКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПАРТНЕРСТВА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї

2.1. Партнерство закладу загальної середньої освіти та сім'ї як умова формування субкультурної компетентності учнівської молоді

Процес залучення учнівської молоді в субкультуру багато в чому пов'язаний з психологічними особливостями середнього шкільного віку та переосмисленням ними своїх взаємин з батьками. З одного боку, однією з головних тенденцій цього періоду є переорієнтація спілкування з батьків і вчителів на однолітків, але з іншого – сім'я продовжує залишатися тим унікальним інститутом соціалізації, який впливає на виховання та розвиток учнівської молоді.

Прагнення до самовизначення в світі соціальних відносин підштовхує дитину на вихід з сім'ї. Але в разі, якщо сім'я має різноманіття соціальних контактів і не має внутрішнього розладу, підліток розцінює її як надійну гавань, куди можна прийти в будь-який момент, щоби набратися сил, і відправитися в самостійне плавання в соціумі [14, с. 25].

Таким чином, процес формування субкультурної компетентності сучасної учнівської молоді може відбуватися тільки в умовах тісної взаємодії ЗЗСО та сім'ї, що забезпечує їм необхідну підтримку молоді. Більш того, субкультурна компетентність сучасних дітей не може розглядатися поза контекстом взаємодії ЗЗСО та сім'ї, оскільки складання об'єктивного уявлення про субкультуру можливе лише за співвіднесення позицій усіх виховних інститутів.

Виходячи з досліджень вікових особливостей учнів середнього шкільного віку, розглядаємо цей віковий проміжок як сенситивний період (максимально

сприятливий) формування їх субкультурної компетентності, так як саме в цей період інтенсивно формуються морально-етичні установки, вибираються життєві орієнтири, значно розширюється кругозір і фронт інтересів.

На наше переконання, цей процес повинен здійснюватися в умовах партнерства ЗЗСО та сім'ї, де батьки та вчителі виступають у ролі об'єктивних радників і союзників, здатних допомогти молодій людині визначитися з морально-ціннісними установками та надати свободу для реалізації добрих починань.

Проте, в процесі формування субкультурної компетентності учнівської молоді в умовах партнерства ЗЗСО та сім'ї повинні враховуватися не лише психологічні особливості цього вікового періоду, а й специфіка самої сім'ї, в якій зростає дитина. В. Мухіна виділяє такі типи сімей за стилем взаємин з учнями середнього шкільного віку, які представлені у Додатку В.

Описані стилі відношення до учня середнього шкільного віку демонструють лише основні тенденції, оскільки найчастіше спостерігається одночасно декілька різноманітних стилів спілкування, обумовлених неоднорідністю культурних рівнів членів сім'ї.

З метою виявлення педагогічного потенціалу партнерської взаємодії ЗЗСО та сім'ї як умови формування субкультурної компетентності сучасної учнівської молоді актуалізуємо поняття партнерства ЗЗСО та сім'ї за допомогою розгляду таких понять, як: «взаємодія», «взаємодія ЗЗСО та сім'ї» та «партнерство ЗЗСО і сім'ї».

Поняття «взаємодія» є міждисциплінарним і розглядається в контексті широкого спектру гуманітарних наук (філософія, соціологія, психологія педагогіка та ін.).

З точки зору педагогіки категорія «взаємодія» визначає сам освітній процес і пов'язані з ним цілі, зміст, методи і форми педагогічної діяльності, а також його рушійні сили освітнього процесу.

Заїр-Бек Е. у своїх дослідженнях здійснює диференцію поняття «взаємодія» власне в педагогічному процесі та «педагогічна взаємодія». Процес взаємовпливу

об'єктів на учасників освітнього процесу і його суб'єктів один на одного вчений розглядає в більш широкому значенні, ніж педагогічна взаємодія, що відбувається тільки між суб'єктами.

У якості основних характеристик взаємодії науковці виділяють: взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовплив, сумісність. При цьому взаємодії відводиться роль не самоцілі, а необхідному засобу та способу успішного вирішення поставлених освітніх завдань.

Взаємодія ЗЗСО та сім'ї розглядається В. Фіногенко в таких аспектах: соціальному (характеризує загальні тенденції взаємозв'язку цих соціальних інститутів); психічному (розкриває особистісні особливості суб'єктів взаємодії); педагогічному (має на увазі вироблення єдиної програми дій з організації життя дитини середнього шкільного віку й управління розвитком її особистісних якостей) [32].

У педагогіці взаємодія ЗЗСО та сім'ї визначається як спільна діяльність за погодженням цілей, форм і методів виховання, що включає, в тому числі, обмін інформацією, смислами й емоціями між суб'єктами освітнього процесу. Необхідною умовою взаємодії є наявність значущої цінності, в якості якої виступає спільність цілей у розвитку індивідуальності сучасного учня середнього шкільного віку та допомога в його самовизначенні. На конкретному рівні ціннісна взаємодія передбачає включення вихованця в соціокультурний простір, передачу культурних норм і цінностей, підготовку до успішного існування в соціумі та культурі.

У ситуації значної кризи довіри між ЗЗСО та сім'єю тільки розуміння учнівською молоддю своєї взаємозумовленості, визнання в особі іншого не конкурента, а партнера, і практичні дії в цьому напрямку можуть дати позитивний результат.

Партнерство в системі «сім'я – освітня установа» – це вид партнерства, яке є взаємодією, об'єднане спільними цільовими установками та спрямоване на створення комфортного освітнього середовища для розвитку, виховання та соціалізації дитини.

Такий тип партнерів перетворює суб'єктів у добровільних партнерів, об'єднаних спільною метою, орієнтованих на взаємодопомогу, взаємопідтримку, взаємосприяння на основі корпоративної культури, толерантних відносин. Таке партнерство дозволяє вибудовувати «поле спільного буття», тобто разом бути, діяти, переживати, жити.

Основу таких відносин становлять низка принципів: принцип справедливості й узгодження інтересів учасників; принцип закріплення взаємин в законодавчих та інших актах, що дає основу для взаємних претензій, робить партнерство міцним; принцип добровільності тощо.

Серед комплексу підходів до планування й організації партнерства ЗЗСО та сім'ї (соціально-орієнтований, системно-комплексний, діяльнісний, ціннісний, підхід «Виховання батьків», диференційований, розвивальний та ін.) дотримуватимемося ідей ціннісного підходу, оскільки ціннісне партнерство передбачає обмін цінностями як особистісний обмін у вільному спілкуванні та діяльності, що відповідає нашим уявленням про процес формування субкультурної компетентності сучасної учнівської молоді.

Партнерство в межах цього підходу розглядається не тільки зовнішня, але й внутрішня сторона процесу взаємодії ЗЗСО та сім'ї, що характеризується ціннісною єдністю та розкривається через новий характер такої взаємодії в новітніх соціокультурних умовах.

Сучасний ЗЗСО та сім'я повинні не боротися з субкультурою учнівської молоді, а використовувати її як одну з умов для духовно-морального розвитку та соціалізації. Саме в результаті партнерської взаємодії можливе взаємозбагачення учасників освітнього процесу новими ідеями, знаннями, нормами і цінностями. При цьому роль сім'ї в процесі формування субкультурної компетентності учня середнього шкільного віку полягає в його психологічній підтримці, підтримці почуття впевненості в собі і відчуття соціально-моральної дорослості шляхом надання довіри та певного ступеня свободи. Роль закладу освіти полягає, в

основному, в орієнтації на інтелектуальну дорослість дитини, стимулюванні її аналітичних і пізнавальних здібностей.

Ефективність партнерства ЗЗСО та сім'ї в напрямі формування субкультурної компетентності учня середнього шкільного віку залежить також від ступеня особистісної та професійної зрілості педагогів і батьків, що прагнуть підтримати дитину в її ціннісно-смысловому виборі, від її здатності та готовності відмовитися від традиційної моделі впливу та діяти в межах ціннісної взаємодії.

Партнерство ЗЗСО та сім'ї з позиції ціннісного концепту передбачає добровільність включення батьків у діяльність, пропоновану педагогом, пріоритет суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка заснована на ціннісній єдності тріади «педагог-дитина-батьки» як інтегруючої умови, що забезпечує ефективну підтримку учнівської молоді в формуванні об'єктивного знання про сучасні субкультурні явища, ціннісного ставлення до різних культурних проявів і навичок активної пізнавальної діяльності в сфері сучасної культури. В процесі такої взаємодії актуалізується рівність позицій у тріаді «педагог-дитина-батьки», шанобливе, позитивне ставлення сторін одна до одної, розвивається здатність подумки займати позицію іншого з метою досягнення ефективного результату в питаннях формування субкультурної компетентності учнів середнього шкільного віку.

Зауважимо, що важливою умовою партнерської взаємодії ЗЗСО і сім'ї у формуванні субкультурної компетентності учнівської молоді є розуміння педагогами та батьками того, що цей процес є циклічним, причинно залежним і здатним збагатити їх внутрішню культуру. Для цього представникам старшого покоління необхідно бути готовим до діалогу з дитиною, яка мала активну позицію, та здатним відстоювати власні інтереси й цінності.

Визначальною стратегією має стати «діалог культур і поколінь», що заснована на розумінні, прийнятті культурних практик учня середнього шкільного віку, тому що саме така взаємодія дозволить педагогу стати значущим для нього [4, с. 76], зможе його підтримати в здійсненні морального вибору субкультури.

Отже, субкультурна компетентність учнівської молоді як мета педагогічного партнерства ЗЗСО та сім'ї – це особистісна властивість дитини середнього шкільного віку, що характеризується усвідомленим володінням соціокультурним знанням про подібність і специфіку різних субкультур (цінностей, норм поведінки, ритуалів спілкування, символіки).

2.2. Засоби формування субкультурної компетентності учнівської молоді в умовах партнерства закладу загальної середньої освіти та сім'ї

Формування субкультурної компетентності учнівської молоді розглядаємо як динамічний тривалий процес, який базується на ціннісному ставленні суб'єкта до різних культурних проявів, активну пізнавальну діяльність у сфері сучасної культури, і який підтримується умовами, необхідними для освоєння певної культурологічної та соціологічної інформації.

Середній шкільний вік є віком бурхливого дозрівання як статевого, так і психологічного. Для нього характерна нова соціальна ситуація розвитку. Формуються притаманні цій віковій стадії психічні новоутворення, які впливають на розвиток та формування підлітків: почуття дорослості, рефлексія, самооцінка, пошук ідеалу, «Я – концепція», почуття дружби. У них з'являється безліч суперечностей, прагнення до повної просторової і психологічної автономії [7, с. 245].

При цьому молодіжне середовище має невизначеність соціального положення учнів середнього шкільного віку. Як наслідок – виникають суперечливості, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю. На основі аналізу літератури та нової соціальної ситуації розвитку можна визначити низку причин, що спонукають дитину до вступу до тієї чи іншої молодіжної субкультури:

- вікова потреба молоді у відособленні, автономізації, що має прояв у прагненні до самостійності, незалежності, пошуку можливості самореалізації, які є основними причинами виникнення різноманітних неформальних об'єднань;

- захист у різних його проявах: психологічному, фізичному, моральному, матеріальному. Відчуття захищеності, набуте в групі, підвищує самооцінку дитини, впевненість у собі;
- членство в групі забезпечує доступ до інформації, яку учень не отримує в сім'ї чи ЗЗСО;
- наявність емоційно насиченого спілкування та задоволення, що приходить від групової діяльності;
- чесність, відвертість і щирість відносин у групі ровесників; розуміння з боку дорослих посилює вплив формальних і неформальних колективів;
- гедонізм – прагнення до отримання максимально сильних приємних відчуттів;
- прагнення підлітків компенсувати недоліки спілкування, що закладені в традиційних структурах закладів освіти [7, с. 154]. Представники різноманітних молодіжних субкультур зазнають як позитивного, так і негативного впливу на процес соціалізації особистості.

Дитина середнього шкільного віку прагне до самовизначення. Вона шукає всілякі можливі способи виділитися серед загалу. Найтиповішими є зміна зовнішнього стилю, вподобань у музиці, контрастність виділитися на загальному фоні суспільства. В цей час учень переживає період, коли бажає все спробувати. Часто зацікавленість тим чи іншим молодіжним об'єднанням є проявом саме цього інтересу [26].

Будь-яка субкультура – спосіб самовираження. Це є позитивним моментом, оскільки дитина середнього шкільного віку може самовиразитися у справі, яка їй до вподоби, тобто самоствердитися. Це певні нахили в літературі, в стилістичних формах мистецтва цієї субкультури, музиці тощо [16].

Про вплив молодіжної субкультури на формування особистості та її індивідуальність у період середнього шкільного віку, а також на відбір нею ціннісних орієнтацій у житті, не можна судити однозначно, оскільки вибір є багатограним і стосується різних аспектів життєдіяльності учнівської молоді. Проте, узагальнено

можна визначити характер цього впливу як позитивний, так і негативний. Дослідивши та проаналізувавши напрями впливу молодіжної субкультури на формування особистості, можна виділити такі *позитивні аспекти цього впливу*, як: самоствердження та самореалізація молодого людини в середовищі; розвиток творчих здібностей; формування почуття приналежності до колективу, спілкування, метою якого є саморозкриття та самопізнання; формування та розвиток дружніх стосунків, юнацької дружби, яка виступає як своєрідна форма «психотерапії»; вироблення свого, суб'єктивного погляду на світ, формування світогляду, особистої думки; активна соціалізація та адаптація до життя в суспільстві.

Проте вплив молодіжної субкультури характеризується також і негативними сторонами, які досить часто мають перевагу над позитивними факторами впливу. Характер впливу на те, яким він буде, залежить від напрямку діяльності та змісту молодіжної субкультури, представником чи носієм якої є молода людина. Отже, до *негативних факторів впливу* молодіжної культури належать такі, як [20]: нівелювання авторитету батьків та заміна його авторитетом друзів; емансипація від влади дорослих; завищена самооцінка, на основі якої часто виникає така риса характеру як негативізм; фізична та вербальна агресія, як наслідок, девіантна, асоціальна поведінка; у деяких течіях молодіжних субкультур негативною рисою є інфантильність; десоціалізація, невміння жити та працювати в суспільстві; протиставлення себе суспільству; нездоровий спосіб життя; у деструктивних течіях молодіжної субкультури негативним наслідком розвивається у просторі угруповання.

Тобто, практично вся діяльність дитини середнього шкільного віку спрямована на задоволення потреб своїх однодумців. Це часто дії, зовнішній вигляд та інші, які кардинально різняться і розривають всілякі зв'язки з суспільством, що в майбутньому призведе до асоціалізації [7]. Особливу небезпеку становлять молодіжні субкультури кримінального спрямування (гопники, скінхеди тощо), оскільки передбачають насилля, а нерідко – навіть смерть «неблагополучних». Окрім того, ці угруповання часто тягнуть за собою вживання алкоголю, наркотичних

засобів, безладних статевих стосунків.

У контексті дослідження, нами було проведено анкетування серед учнів 7-9 класів ЗЗСО. Вибірка складала 30 учнів середнього шкільного віку, 50 батьків, 15 учителів. В анкеті було запропоновано 10 запитань (Додаток Б).

Аналіз результатів дослідження дозволив виявити, що в підлітковому середовищі не існує єдиного уявлення про субкультуру. 26,7 % опитаних вважають, що «субкультура – це частина суспільної культури, що відрізняється від загальноновизнаної, офіційної»; 60% вважають, що «субкультура – це напрямок, пов'язаний з причетністю до тієї чи іншої молодіжної групи, має певні знаки відмінності, манеру поведінки та пристрасті»; 16,7% відзначили, що «субкультура – це група людей із загальною ідеологією, світоглядом, і стилем життя».

На питання щодо можливих мотивів вступу молоді в ті чи інші субкультурні групи учні відповіли досить невизначено: «просто так ...»; «тому, що цікаво ...»; «подобається...»; «захотілося ...»; «просто прикольно ...»; «це приваблює ...». Деякі конкретизували свою відповідь: «можливо їх розслабляє проведення часу» тощо.

На питання «Навіщо, на твій погляд, молоді люди приєднуються до тієї чи іншої субкультури?» учні в більшості відповіли досить категорично: «від самотності» або «від нічого робити». Однак зустрічалися й такі відповіді: «стати лідером», «щоби знайти друзів за інтересами», «знайти свій стиль», «відвідувати тематичні заходи».

Таким чином, можна стверджувати, що основними мотивами, що спонукають сучасних підлітків вступати в ту чи іншу субкультурну групу, є: прагнення до пізнавальної діяльності; пошук однодумців і нових друзів; бажання самореалізації в спорті або творчості.

Більшість опитаних заявили, що субкультура, безумовно, допомагає їх творчій реалізації. Вони беруть участь в «косплеї», придумують костюми, малюють графіті, фотографують.

Незважаючи на те, що ще до входження в ту чи іншу субкультуру діти вже

знають особливості ідеології та естетики, 27,2% вказали, що хотіли б розширити свої пізнання в цій галузі. При цьому у 13,4% опитуваних виникає думка стати учасником однієї з субкультурних груп.

Таким чином, більшість учнів інтуїтивно усвідомлюють роль субкультури в сучасному суспільстві, однак це розуміння засноване на особистих спостереженнях і не підкріплено багажем знань з цього питання.

Учні також виявили бажання вступити до однієї з таких організацій: близько 40% опитаних хотіли би належати до субкультури емо через їхній яскравий стиль одягу. На запитання, чому молоді люди об'єднуються у субкультури, 70% респондентів відповіли, що через специфічний стиль життя і поведінку. 60% опитаних школярів на запитання, яке ставлення до представників подібних субкультур вони мають, учні відповіли скоріше позитивне, ніж негативне ставлення. Стосовно негативного впливу субкультур на молодь, 70 % сучнівської молоді вказали на можливість руйнування психіки підростаючого покоління. 90% респондентів відзначили позитивний вплив молодіжних субкультур на сучасних дітей, а саме як спосіб самовираження та самовиявлення. На запитання, до кого б Ви звернулися у разі виникнення проблем у вашого ровесника, відповіді розподілилися таким чином: 50% до батьків, 36,7% – до вчителів та 16,7% – до психолога.

Оскільки в процесі формування субкультурної компетентності сучасної учнівської молоді нами передбачається використання потенціалу партнерства ЗЗСО та сім'ї, нами було проведено таке само анкетування серед батьків і вчителів, яке було спрямоване на виявлення їх рівня сформованості субкультурної компетентності, а також їх бачення процесу формування цієї якості в учнівської молоді.

Щодо виявлення ступеня обізнаності батьків в особливостях явища субкультури, то в результаті 44% опитаних вказали, що «субкультура – це група людей, в основному, молодих, об'єднаних загальними інтересами, видами діяльності, потягами»; 30% зійшлися на думці, що «субкультура – це частина загальної культури, що відрізняється від основної специфічними рисами»; 20% відзначили, що

субкультура – це сукупність цінностей, ідеалів і переконань».

Щодо проблеми впливу субкультури на учнів, то з числа батьків 52% відповіли, що ступінь і характер впливу субкультури на дітей залежить від самої специфіки субкультури та може носити як негативний, так і позитивний або нейтральний характер; 22% висловили думку, що «субкультура штовхає учнівської молоді на протестні дії»; 12% вказали, що «субкультура відіграє важливу роль у становленні та формуванні особистості, так як допомагає дитині цього віку в пошуках свого Я»; 10% опитаних батьків відповіли, що «субкультура не впливає на дітей», або «впливає тільки на їх зовнішній вигляд». Багато батьків стурбовані неврівноваженістю та запальністю своїх дітей (20%), замкнутістю і скритністю (16%). Також серед негативних рис дітей, які відносять себе до субкультур, найбільш часто зустрічаються: схильність до агресії (14%); озлобленість (12%); нерішучість (10%) тощо.

Щодо питань, адресованих батькам, спрямованих на виявлення ставлення анкетованих до можливості знайомства учнів середнього шкільного віку з особливостями субкультури в освітньому просторі ЗЗСО, то в результаті 52% респондентів позитивно поставилися до цієї ідеї; 30% висловили деякі побоювання «дітям буде нецікаво, оскільки тема втратить свою гостроту та забороненість», «деякі піддадуться впливу та почнуть споживати все на своєму життєвому шляху»; 14% поставилися до такої можливості негативно, вважаючи її марною.

Найбільш скептично налаштованими до ідеї знайомства учнів середнього шкільного віку з особливостями субкультури в ЗЗСО виявилися вчителі. Проаналізувавши відповіді педагогів, ми прийшли до наступних результатів: тільки 40% вчителів допускає можливість їх знайомства з сучасними субкультурами в освітньому просторі ЗЗСО, 53% не підтримують цю ідею взагалі.

Як ми з'ясували, поняття «субкультура» викликає у педагогів негативні асоціації: 60% вказали низку наслідків приналежності дітей середнього шкільного віку до субкультури: «неуспішність у ЗЗСО», «агресивна поведінка», «замкнутість»,

«зухвалий зовнішній вигляд і шкідливі звички». Крім того, 75% педагогів не впевнені в тому, що сучасні вчителі здатні відчувати себе досить компетентно та вільно в спілкуванні з дітьми підліткового віку на тему сучасних субкультур.

Необхідно відзначити, що переважна більшість (86%) педагогів з числа тих, хто вітає ідею формування субкультурної компетентності сучасного учня середнього шкільного віку ставляться до вчителів, які викладають дисципліни гуманітарного та естетичного циклів.

Таким чином, ми окреслили основне коло питань, які становлять зміст спілкування й уявлення підлітків, батьків і вчителів про субкультуру.

Найважливіша суб'єктивна причина виділення субкультур з існуючої культури – бажання прожити «незвичайну», відмінне від їх «нудних» батьків і однолітків життя. В цій потребі амбівалентне (двозначне) змішане заперечення цінностей старшого покоління, романтичне бажання яскравої новизни й імпульс до пошуку ідентичності. При цьому ні батьки, ні вчителі не готові або побоюються вести з дітьми середнього шкільного віку діалог на тему субкультури в силу своєї некомпетентності в цій галузі. Аналіз різних аспектів партнерства ЗЗСО з сім'єю учня підліткового віку дозволяє відзначити наявність резервів, що сприяють, з одного боку, формування субкультурної компетентності дитини, з іншого – надання допомоги батькам у формуванні субкультурної компетентності дитини середнього шкільного віку на основі використання механізмів партнерської взаємодії в системі «батьки – учень – учитель».

Аналіз наукових досліджень, результати проведеного анкетування дозволяють констатувати, що інваріантними чинниками формування субкультурної компетентності учнів середнього шкільного віку, що не залежать від її рівня є їх прагнення до пізнавальної діяльності та творчості та потреба в спілкуванні.

Відповідно інваріантними умовами формування субкультурної компетентності учнів середнього шкільного віку, згідно з нашими висновками, є врахування психологічних особливостей дитини як суб'єкта взаємодії з батьками та педагогами;

діалогічне спілкування, що передбачає право учня відстоювати свої переконання і позицію; активне включення батьків в освітній процес ЗЗСО та в різноманітні педагогічні проекти; реалізація педагогічних практик сприяння формуванню субкультурної компетентності учнів середнього шкільного віку.

Сформулювавши дидактичні умови, що стимулюють процес формування субкультурної компетентності учня середнього шкільного віку, має можливість отримувати можливість визначити ефективні методи та форми партнерства ЗЗСО та сім'ї. Ми звернулися до класифікації методів педагогічної взаємодії педагогів, батьків і учнів середнього шкільного віку (Додаток В).

Серед ефективних форм взаємодії ЗЗСО та сім'ї Ю. Генварева виділяє: освітній семінар, який представляє собою партнерську взаємодію педагогів, учнів і батьків, яка присвячене актуальній соціально-педагогічній проблемі й інтенсивно здійснюється в сукупності методик і технологій; клуб як форму педагогічної взаємодії та сферу практичного втілення відкриваються здібностей і можливостей підлітків.

У межах семінарів рекомендується використання групових дискусій та ігрових методик (гра-вправа, ситуаційна, (сюжетно-рольова, ділова, організаційно-діяльнісна гра), які розкрито в роботах Н. Анікєєва, А. Белкіна, М. Джеймса, Н. Ложнікова, В. Петрусинського та інших авторів.

Також до ефективних форм і методів партнерської взаємодії можна віднести методи і форми педагогічного тренінгу (С. Ковалев, В. Козлов, О. Прутченков, В. Петрусинський та ін.). Особливо ефективними в контексті вирішуваних у нашому дослідженні завдань є тренінги спілкування та розвитку комунікативних якостей.

З точки зору цілей педагогічної взаємодії найбільш ефективним є метод проблемних завдань. Класифікація таких завдань представлена в роботі Н. Посталюк [23]. Використання цього методу в ході освітнього семінару та в ігровому просторі розкриває широкі можливості для особистісного зростання учасників взаємодії.

Окрім цього, в процесі партнерської взаємодії ЗЗСО та сім'ї ефективним є

поєднання різних освітніх стратегій, до яких відносяться: інформуюча (спрямована на відбір і трансляцію інформації, формування знань); проблемно-дискусійна (спрямована на пошук вирішення неоднозначною проблеми); соціально-рольова (передбачає «програвання» отриманого знання в ситуації діяльності) [18, с. 89].

У межах *інформуючої стратегії* використовуються такі форми, як лекція з елементами евристичної бесіди; лекція-дискусія; лекція зі зворотним зв'язком; лекція-консультація. Для *проблемно-дискусійної стратегії* відносяться: семінари, застосування стратегій когнітивного навчання; формування афективної (емоційно-мотиваційної) сфери учнів через актуалізацію їх пізнавального й особистого досвіду; вибудовування «ситуації діяльності»; здійснення навчання в режимі діалогу, дискусії, дебатів, модерації. В межах *ігрової стратегії* використовуються: рольова гра; презентація; психолого-педагогічний тренінг; кейс-ситуації; майстер-клас.

Однак основним методом і формою партнерства ЗЗСО та сім'ї ми вважаємо проект, оскільки в межах *проектної діяльності* можлива найбільш ефективна організація та реалізація спільної діяльності вчителів, батьків і учнівської молоді.

Отже, неформальні молодіжні течії мають специфічний і різноманітний вплив на процес становлення та соціалізації особистості. Тому виникає потреба пошуку шляхів педагогізації та адекватних засобів формування та корекції можливої асоціальної поведінки учнівської молоді, що і буде предметом наших подальших наукових пошуків.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження дозволило розкрити теоретичні основи формування субкультурної компетентності сучасного учня середнього шкільного віку в умовах партнерської взаємодії ЗЗСО та сім'ї.

Визначено наукове розуміння субкультурної компетентності як цілі педагогічної взаємодії ЗЗСО та сім'ї. Під субкультурною компетентністю учня середнього шкільного віку як метою педагогічної партнерської взаємодії ЗЗСО та сім'ї розуміємо особистісну властивість учня, що характеризується усвідомленим володінням соціокультурним знанням про подібність і специфіку різних субкультур (цінностей, норм поведінки, ритуалів спілкування, символіки).

Специфіка субкультурної компетентності сучасного учня середнього шкільного віку розкривається через функції: пізнавальну (характеризується збагаченням і систематизацією інформації про особливості та специфіку різних субкультур); регулятивно-поведінкову (нормативну) (проявляється в системі норм і вимог до всіх представників молодіжного середовища, ускладненого різними субкультурними організаціями); ціннісну (спрямована на формування досвіду емоційно-ціннісного сприйняття субкультурних явищ і продуктів художньо-творчої діяльності представників різних субкультур як частини загальнокультурної спадщини); орієнтаційну (спрямована на формування здатності дитини середнього шкільного віку до здійснення усвідомленого вибору в галузі субкультурних явищ); інтегративну (спрямована на розуміння дитиною необхідності власної інтеграції як суб'єкта субкультури в загальну субкультуру, загрозливим збереженням соціокультурних цінностей суспільства).

Кожна з цих функцій відображає різноманіття варіантів вирішення завдань і підкреслює багатоаспектність змісту субкультурної компетентності сучасної учнівської молоді. Системотвірною функцією виступає інтеграційна функція, яка детермінує структуру субкультурної компетентності дитини середнього шкільного віку.

Найбільш активно функції субкультурної компетентності реалізуються в процесі партнерства ЗЗСО та сім'ї. Його педагогічний потенціал у формуванні цієї

якості особистості дитини середнього шкільного віку визначається активним включенням батьків і них самих у цілепокладання та планування освітнього процесу в ЗЗСО, спрямованого на формування субкультурної компетентності учнівської молоді; інтерактивною взаємодією в тріаді «батьки – учень – педагог», в якій роль сім'ї полягає в психологічній підтримці дитини, підтримці почуття впевненості в собі та відчуття соціально-моральної дорослості шляхом надання довіри і певного ступеня свободи; роль ЗЗСО – в орієнтації на інтелектуальну дорослість учня середнього шкільного віку, стимулюванні його аналітичних і пізнавальних здібностей; роль учня – в розширенні соціальних контактів і соціально-пізнавальній активності.

Ефективними формами взаємодії ЗЗСО та сім'ї у формуванні субкультурної компетентності учнів середнього шкільного віку є освітній семінар, клуб, у межах яких доцільним вважаємо використання групових дискусій та ігрових методик (гра-вправа, ситуаційна, (сюжетно-рольова, ділова, організаційно-діяльнісна гра). Також до ефективних форм і методів партнерської взаємодії можна віднести методи і форми психолого-педагогічного тренінгу, зокрема, тренінги спілкування та розвитку комунікативних якостей, метод проблемних завдань та поєднання різних освітніх стратегій (інформуючою, проблемно-дискусійної, соціально-рольової та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Ю. К. Очерки криминальной субкультуры. Москва : Права человека, 2002. 152 с.
2. Артёмов П. М. Типологізації молодіжних субкультур: аналіз основних напрямків та нових засад // Соціологія майбутнього : науковий журнал з проблем соціології молоді. 2011. № 2. С. 32-37.
3. Ахиезер А. С. Критика исторического опыта (социокультурная динамика России). Новосибирск: Сибирский хронограф, 1998. Т. 2. Теория и методология. Словарь. 600 с.
4. Большой психологический словарь / [Авдеева Н. Н. и др.] ; под ред. Б.Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. Изд. 4-е, расш. Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2009. 811 с.
5. Борытко, Н. М. Байбаков А. М., Соловцова И. А. Теория и методика воспитания : учебник для сттов пед. вузов; под ред. Н.М. Борытко. Волгоград : Изд-во ВГИПК РО, 2006.98 с.
6. Бусел Ю. Молодіжні субкультури: пофігізм чи протест // Соціальний педагог. 2010. № 10 (спецвипуск). С. 95.
7. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. В. Скрипченко [та ін.]. Вид. 2-ге, доп. Київ : Каравела, 2008. 399 с.
8. Волкова Н. П. Педагогіка. 4-те видання, стереотипне. Київ : Академія, 2012. 616 с.
9. Волков Ю. Г., Добренёв В. И., Кадария Ф. Д., Савченко И. П., Шаповалов В. А. Социология молодежи : Учебное пособие / под ред. проф Ю. Г. Волкова. Ростов-н /Д.: Феникс, 2004. 004.576 с.
10. Выготский, Л.С. История развития высших психических функций. Москва : Издательство Юрайт, 2016. 359 с.
11. Генварева, Ю. А. Взаимодействие семьи и школы как фактор самореализация подростка : дис. канд. пед. наук. Оренбург, 2010. 257с.

12. Довіра до освіти починається з педагогіки партнерства, відкритості шкіл, поваги до кожної людини / заступник Міністра Павло Хобзей. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-12-02-dovira-do-osviti-pochinaetsya-z-pedagogiki-partnerstva-vidkritosti-shkil-povagi-do-kozhnoy>.
13. Ефремова, Н. Н. Формирование социокультурной компетенции учащихся старших классов гимназии в процессе изучения иностранного языка : дис. канд. пед. наук. Чебоксары, 2008. 172 с.
14. Заїка Н. В. Бути собою – головний принцип неформалів // Прес-центр. 2008. С. 30-40.
15. Іонін Л. Г. Соціологія культури. Москва : Навчальний посібник, 1996. 280 с.
16. Константинова Л. М. Вплив молодіжних субкультур на формування особистості в підлітковому віці // Таврійський вісник освіти. 2012. № 1 (37) С. 270-280.
17. Курчашова Т.В. Социодинамика субкультуры: сущность, атрибуты, социальные роли : дис. канд. соц. наук / Т. В. Курчашова- Тамбов, 2004. 182 с.
18. Лесохина Л.Н. К обществу образованных людей. Санкт-Петербург : ИОВ РАО, Тускарора, 1998. 273 с.
12. Лузина Л. М., Владимирская Е. А Подростковая субкультура. Приглашение к диалогу // Известия Волгоградского государственного педагогического университета, 2008. №9 .С. 30-32.
13. Макарова Л.П. Педагогические характеристики социокультурной компетентности // Известия ЮФУ. Педагогические науки. 2011. №12. С. 171-177.
14. Мантрова, М. С. Становление «Образа - Я» современного подростка. Теория. Диагностика. Монография. 2011. С. 216.
15. Молодіжні субкультури [Електронний ресурс]. URL : <http://subculturesl.blogspot.com/2012/12/blog-post.html>.
16. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособие для суд. высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. С. 132.

17. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития : учебник для вузов : рек. М-вом образования РФ / В. С. Мухина. 10-е изд., перераб. и доп. Москва : Академия, 2006. 608 с.
18. Мюллер К. Молодіжні субкультури [Електронний ресурс] // АЖ – інтернет-видання про сучасне мистецтво [сайт]. Електрон. дані. Київ 2002. – URL : <http://www.azh.com.ua/lib/molodizhni-subkultury>.
19. Педагогіка партнерства. URL : <http://www.internatputivl.narod.ru/2017-2018/veresen/nova/02-11-2016-nush-2016-kopiya.pdf>.
20. Підласий І.П. Ідеали українського виховання // Рідна школа. 2000. № 2. С. 3 – 7.
21. Підлісний М.М. Молодіжна субкультура як об'єкт соціально-філософського аналізу Київ : Академія, 2010. С. 116-127.
22. Піча В. М. Культурологія. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів: Магнолія, 2009. 360 с.
23. Посталюк Н.Ю. Педагогика сотрудничества: путь к успеху. Казань : Казанский университет, 1992. 106 с.
24. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/.
25. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста 8-е издание. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 264 с.
26. Савченко С.В. Педагогіка партнерства у проекті Концепції «Нової української школи». URL : <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-67119769>.
27. Сергеев С.А. Молодежные субкультуры в республике // Социологические исследования. 1998. № 11. С. 95-102.
28. Селецька Т.В., Сливінська Т.О. Молодіжна субкультура: вплив на формування особистості // Практична психологія та соціальна робота. 2009. № 12. -С. 58-66.

29. Сіткарь В. І. Соціогенез пустощів як форма субкультури дітей // Практична психологія та соціальна робота. 2013. № 2. С. 13- 17.
30. Щепанская Т. Б. Теорія субкультур [Електронний ресурс] // Незалежний культурологічний часопис «І». 2005. URL : <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/schepanskaja.htm>.
31. Толстых А. В. Взрослые и дети: парадоксы общения . Парадоксы общения. Москва : Педагогика, 2016. 128 с.
32. Финогенко В.С., Ковалевский В.А., Аносова Т.В. Наставничество в системе образования. Руководителям образовательных учреждений, методистам, наставникам и молодым учителям. Красноярск : КГПУ имени В.П. Астафьева, 2018. 96 с.
33. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. Москв : «Эйдос»; Института образования человека, 2013. 73 с.
34. Щепанская Т. Б. Система: тексты и традиции субкультуры Москва : ОГИ, 2004. 286 с.
35. Яременко О. С. Молодіжний рух в Україні Київ : Рідна школа, 1996. 274 с.
36. Brake M. The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and London / M. Brake. Rouledge and Kegan Paul, 1995. P.23.

Додаток А

Класифікація молодіжної субкультури [2]

Романтико-ескапістські субкультури характеризуються орієнтацією на створення паралельного світу, свого роду «міту». Міт будується на основі певних творів (переважно «фентезі») чи запозичених світоглядних концепцій інших культур. Серед них можна виокремити «ігрові» молодіжні субкультури. Рольова гра (role playing game) наближена до імпровізованої театральної постановки. Фактично це втілення в життя слів В. Шекспіра: «Увесь світ – театр, а люди в ньому – актори». Ця субкультура створює свій паралельний «світ», у якому «ховається» молодь від реалій суспільства.

Гедоністично-розважальні субкультури ще називають музичними молодіжними субкультурами, здебільшого їхні адепти складаються з підлітків, їх об'єднують спільні музичні смаки, легке, безтурботне ставлення до життя, прагнення жити сьогоднішнім, «прикид» (особливості зовнішнього вигляду, одягу та рухів). Зазвичай ці люди не надто добре розуміються на тому, що їх об'єднання нестійкі та залежать від популярності тих чи інших музичних напрямків.

До *радикально-деструктивних субкультур* зараховують ті молодіжні субкультури, що мають чітку лінію асоціальної поведінки й орієнтовані на застосування силових методів. Зазвичай серед них діють різноманітні політичні організації, що намагаються перетягнути молодь на свій бік, політизуючи їхню діяльність.

Розрізняють два підвиди цього типу субкультур: чітко асоціальні б'єднання (нац-панки, червоні панки, анархо-панки). Вони вже за своєю суттю мають деструктивний характер і відзначаються радикалізмом; молодіжні субкультури, що виникли на основі певного інтелектуального ядра, яке виробляє ідеологію об'єднання, в якому за логікою розвитку подій неминуче повинна виникнути радикальна політизована сила, орієнтована на «прямую дію».

Під *кримінальною молодіжною субкультурою* розуміється сукупність духовних і матеріальних цінностей, що регламентують й упорядковують життя та злочинну діяльність підлітків і молоді кримінальних спільнот, що сприяє їх живучості, згуртованості, кримінальної активності й мобільності, наступності поколінь правопорушників. Основу кримінальної молодіжної субкультури складають невластиві громадянському суспільству цінності, норми, традиції, різні ритуали об'єдналися в групи молодих злочинців.

Від звичайної підлітково-юнацької субкультури кримінальна відрізняється відповідним змістом норм, що регулюють взаємини й поведінку членів групи між собою та зі сторонніми для групи особами (з «чужинцями», представниками правоохоронних органів, громадськості, дорослими тощо). Вона прямо, безпосередньо і жорстко регулює кримінальну діяльність неповнолітніх та їх злочинний спосіб життя, вносячи в них певний «порядок».

У кримінальній молодіжній субкультурі виразно проявляються: виражена ворожість по відношенню до загальноприйнятих норм та її кримінального змісту; внутрішній зв'язок з кримінальними традиціями; скритність від непосвячених; наявність цілого набору (системи) суворо регламентованих у груповій свідомості атрибутів.

Кримінальна субкультура швидко поширюється в молодіжному середовищі завдяки винятковій активності й наочності. Учні середнього шкільного віку захоплюються її зовніми помітними атрибутами та символікою, емоційною насиченістю норм, правил, ритуалів [1, с. 30]. Природа формування кримінальних спільнот різна – від стихійного об'єднання на основі спільних інтересів і бездіяльних пустощів до спеціального створення для вчинення злочинів.

Додаток Б**Питання анкети**

1. Як Ви розумієте поняття субкультури?
2. Назвіть, будь ласка, які сучасні молодіжні субкультури Ви знаєте?
3. Чи є у Вашому оточенні молоді люди, які належать до певної субкультури?
4. Як Ви ставитесь до представників подібних субкультур?
5. Чому, на Вашу думку, молоді люди об'єднуються в субкультури?
6. Чи можуть сучасні молодіжні субкультури завдати шкоди молодій людині, якщо так, то якої саме?
7. Чи можуть сучасні молодіжні субкультури бути корисними молодій людині, якщо так, то як саме?
8. На Вашу думку, чи слід дорослим (батькам, учителям) намагатися впливати на тих молодих людей, що належать до субкультур? намагатися не допускати приналежності молодих людей до субкультур?
9. До кого би Ви порадили звертатися в разі виникнення у вашого ровесника проблем?
10. Чи би хотіли Ви входити до якоїсь молодіжної субкультури, якщо так, то якої і чому?

Додаток В

**Типи сімей за стилем взаємин з учнями середнього шкільного віку
(класифікація В. Мухіної [17])**

Тип сім'ї	Характер взаємин батьків з учнем середнього шкільного віку	Тенденції в розвитку характеру учня середнього шкільного віку
Сім'я з високою рефлексією та відповідальністю	Розуміння батьками необхідності зміни стилю взаємин з дитиною; врахування почуття дорослості дитини, відсутність нав'язливої уваги, готовність обговорити проблеми	Ціннісні орієнтації учня спрямовані на проникнення в розмаїття навколишнього предметного світу, що виявляється в образно-знакових системах, природі, соціальному просторі взаємин людей.
Відчужена сім'я	Відсутність зацікавленості зі сторони батьків, уникнення спілкування, дистанційованість	Превалювання нігілістичних реакцій, ажіотована агресія або неадекватна лояльність, пасивний стиль поведінки
Авторитарна сім'я	Висунення до підлітка жорстких вимог; відношення, як до дитини; застосування фізичних покарань	Авторитарний спосіб взаємодії з людьми або демонстрація приниження, неадекватної лояльності, пасивності, за якою стоїть висока невротизація та невпевненість у собі
Сім'я з байдужим відношенням	Панування принципу вседозволеності, маніпулювання батьками	Егоїзм, конфліктність, відсутність позитивних форм спілкування, агресія, нігілізм, неспроможність у взаєминах.
Сім'я з гіперопікою	Пильна увага і турбота з боку батьків, що мають внутрішні проблеми і комплекси. Підвищена опіка, прагнення заволодіти емоційними переживаннями дитини	Невпевненість у собі, невміння дати відсіч, невміння будувати позитивні відносини, пасивність, вимушена лояльність, інфантильність

Додаток Г

**Класифікація методів педагогічної взаємодії педагогів, батьків і учнів
середнього шкільного віку**

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ		
Індивідуально-групова, колективна перспектива	Індивідуально-групова, колективна завдання. проблема, гра	Індивідуально-групові, узгоджені правила, норми
МЕТОДИ САМОДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ		
Індивідуально-групове, колективне самоврядування	Індивідуально-групове колективне змагання	Індивідуально-групове самообслуговування
МЕТОДИ СПІЛКУВАННЯ		
Повага Ухвалення Розуміння Довіра Самоаналіз Рефлексія Самопізнання	Співчуття Спонування Застереження Переконання Самовиховання Самонавчання Самовладання	Критика Конфліктні ситуації Засудження Самокритика Самостимулювання Самоконтроль
МЕТОДИ ВПЛИВУ ТА КОРЕКЦІЇ		
Позитивний приклад Звернення до почуття гідності та честі Роз'яснення Очікування радості любви, краси	Звернення до волі вчинку Звернення до почуття сорому, радості, співчуття	Взаємна відповідальність
Актуалізація мрії Актуалізація особистісних якостей Зняття напруги	Індивідуально-групове колективне змагання	Навіювання Вправа Заохочення Покарання